

FAZLUR RAHMAN'IN "İSLAM" KİTABI IŞIĞINDA BAZI ANLAYIŞLARIN TENKİDİ

A CRITIQUE OF SOME RELEVANT VIEWS IN THE LIGHT
OF FAZLUR RAHMAN'S "ISLAM"

MEHMET YAŞAR SOYALAN

1981' de Fazlur Rahman'ın *İslam* kitabının Türkçe ilk baskısını okumadan önce, Fazlur Rahman hakkında fazla birşey bilmiyordum. Zaten o yıllarda küçük bir akademik çevrenin dışında onu tanıyan, düşüncelerini bilen fazla kimse yoktu. O yıllarda Fazlur Rahman İslam toplumundaki batılılaşmanın temsilcisi olarak görülüyor, laikliği ve laikleşmeyi savunduğu iddia ediliyordu. Kur'anî hükümleri -özellikle de ahkâmla ilgili ayetleri- çağa uydurmaya çalıştığı da bu iddialar arasındaydı. *İslam* kitabını okuduğumda Fazlur Rahman'a haksızlık edildiğini gördüm. Daha sonra Türkçeye çevrilen diğer kitapları; *İslam* gibi akıcı değildi. Özellikle de *Ana Konularıyla Kur'an* kitabını okumak kolay olmadı. Mütercim, sağolsun kitabı okutmamak için elinden geleni yapmıştı. Fazlur Rahman'ın ilginç tesbitleri de olmasa okumaya katlanmak mümkün olmayacaktı.

Şunu da açık yüreklilikle söylemek gerekiyor ki, rastgele bir okuyucunun; Kur'an'ın mesajı ve üslubu konusunda bilgisi olmayan birinin *İslam* kitabını okuması halinde, Fazlur Rahman'ın söylemek istediğini anlaması bize biraz zor görünüyor. Bu zorluk birikimsizliğin yanı sıra kitabın tercümesinden de kaynaklanıyor. Gerek yazarın anlatım tarzı, kullandığı kelimeler, deyim ve kavramlar, gerekse mütercimlerin bunu Türkçede ifade ediş biçimleri ve kullandığı kelimeler okuyucuya ister istemez rahatsızlık vermektedir. Türkiyeli Müslüman için en rahatsız edici, en kulak tırmalayan, hatta tahammülü en zor kelimeler laiklik, demokrasi ve modernizm kelimeleridir. Kitabı üzüm yemek niyetiyle okuduğunuzda Yazar'ın ne söylemek istediğini az çok anlıyorsunuz. Yazar'ın bu kelimelere yüklediği anlamın Türkiyeli okuyucunun kafasında canlanan şeylerden farklı olduğunu hissediyorsunuz.

Belki yazar bu konulara olan hassasiyetimizi ve laiklikten çektiğimiz kadar hiçbirseyden çekmediğimizi, yetmiş yıldır batılılaşma, modernleşme, demokrasi kelimeleriyle beyinlerin yıkanmaya çalışıldığını ve bu sebeble müslümanların bu kelimelere olan antipatisini bilmemekte mazur olabilir? Ancak mütercimler, Türkiyede yaşayan -her ne kadar akademisyen de olsalar- insanlar olarak Müslümanların bu hassasiyetini gözönüne alarak, bu kelimelere kitabın bütünlüğüne uygun anlamlar verebilir en azından ne demek istediğini dipnotlarla izah edebilirlerdi. Gerçi daha ileride kitabın tercüme yönünü incelerken de değineceğimiz gibi -mütercimlerden mi yoksa yayıncıdan mı kaynaklandığını bilmiyoruz- laiklik ve milliyetçilik gibi çok hassas konularda yazarın sözlerine makas atmaları, mütercimlerin bu konularda yeteri kadar hassas olmadıklarını göstermektedir.

Belki de modernizm, demokrasi ve laiklik; bu kitabın en hassas bölümlerini oluşturuyor. Yazarın bu konuda ne demek istediğini anlamamak, hemen hemen kitabın tümünü yanlış değerlendirmeye, yanlış anlamaya yol açabilir kanaatindeyiz.

İslam Kitabının Türkçe ikinci baskısının çıktığı bugünlerde tüm dünyada özellikle Türkiye ve Pakistan'da Fazlur Rahman'a karşı olunmasının sebeplerini az-çok anlama imkânına kavuştuk. Daha önce Fazlur Rahman'ın iki kitabı daha çıkmış ve birçok makalesi de yayımlanmıştı. Bu nedenle *İslam*'ın ikinci baskısını önyargısız okuma imkanımız vardı. Fazlur Rahman gerçekten önemli şeyler söylüyordu, kavramlarımızı daha bir başka tanımlıyordu. Söylediği şeyler tenkid olmaktan öte bir alternatif olma gayretini taşıyordu. Fazlur Rah-

man'ın yaptığı, en azından bin dört yüzyıllık geleneksel anlayışın sorgulanmasıydı. Bu sorgulama sırasında kumdan şatolarının yıkıldığını görenlerin Fazlur Rahman'a saldırmaları, onu mürted ilan etmeleri, müsteşrik demeleri ilk defa karşılaşılan şeylerden değildi.

Fazlur Rahman'ın sorguladığı şeyler imanın ve amelin bütün boyutlarını kapsıyordu neredeyse. Allah'ın sıfatlarından, Kur'an'ın anlaşılmasına, mezhep ve hadis anlayışından güncel hukuk problemlerine kadar birçok konuda, geleneksel kültüre tenkitler getiriyor, İslamın anlaşılmadığı/yanlış anlaşıldığı konusu üzerinde ısrarla duruyordu. İmanın/itikadın, değişmez denilen konuları hakkında neredeyse tam tersi şeyler söylüyordu. Bu sebeble günümüzde Fazlur Rahman'a ve onun gibilerine niçin saldırıldığını anlamakta güçlük çekmiyoruz. Çünkü söyleyecek sözü olmayanların sürekli yapageldikleri şey karalamak olmuştur. Bu karalamaların uzun vadede bir etkisi kalmıyorsa da bir müddet bilgisiz/yeteri kadar bilgilenmeyen kimseleri oyaladıkları da bir gerçektir. Dolayısıyla burada da *Çamur at, tutmazsa izi kalır* mantığı geçerli olmaktadır. Çamur tutmuyor ama izi kalıyordu. Okuyan, düşünen ve araştıran kafalar için zamanla o izler de kayboluyordu. Geçici bir süre de olsa hakikat önünde gürültü yapmak, hedef saptırmak, dikkatleri dağıtmak, suni gündemler oluşturmak her zaman yapılagelen şeylerden olmuştur.

Anlayışların sorgulanması konusunda bir örnek oluşturan Fazlur Rahman'ın elbette kendisinin de sorgulanması gerektiği inancındayız. Karalamaların dışında bunun ciddi bir şekilde yapılabildiği kanaatinde değiliz. *İslamî Araştırmalar Dergisi* Fazlur Rahman'la ilgili bir özel sayı hazırladı, ama bu sayı daha çok Fazlur Rahman'ı tanıtmaya yönelikti. Fazlur Rahman gereği gibi tanınmıyordu, bu anlamda böyle bir sayı gerekliydi belki. Oysa Fazlur Rahman'ın düşünceleri ve yaptıkları "bağcıyı dövmeden" sorgulanabilirse sanırız daha kalıcı ve yararlı olur. Fazlur Rahman daha da iyi tanıtılmış olur. Konu; Fazlur Rahmancı veya Fazlur Rahman karşıtı konumuna düşürülmeden- taklitçi ve tepkisel olmayan bir anlayışla ele alınabilirse daha faydalı bir iş yapılmış olur kanaatindeyiz. Çünkü insanımız objektif bir tartışmaya, yiğidin hakkını gözetmeye pek meyyal olmadığı gibi daha çok taklitçi tepkisel bir yaklaşım içerisinde görünüyor.

2- "İSLAM" KİTABININ İÇERİĞİ

Fazlur Rahman'ın bu kitaba *İslam* ismini niçin verdiğini tam olarak anlayabilmiş değiliz.

Gerçi "Bu kitap okuyucuya İslamın yaklaşık olarak ondört yüzyıllık varlığı boyunca genel bir gelişimini vermeğe çalışmaktadır." diyor ama bu, kitabına niçin *İslam* ismini verdiğini izah etmiyor. Bir bütün olarak Müslümanların tarihini ele alması, ona bu ismi verdirtmişse burada temel bir yanlışlık yapıldığı kanaatindeyiz. Çünkü bu tavırla grupların ya da kişilerin görüşlerini İslam olarak kabul etmek yanlışlığına düşeriz. Kişiler ve gruplar kendi aralarında bir sürü çekişme ve tartışma içerisine girmişlerdir. Fikirleri birbiriyle çatışmakta hatta çelişmektedir. *İşte bu tarihe İslam demek, bu anlayışlara da İslam demek anlamına gelir.* Bu durumda İslam bir çelişkiler ve çatışmalar yumağı olur. Sanıyoruz kimsenin İslam'a böyle bir kamburu yüklemeye hakkı yoktur. Bu sebeble Fazlur Rahman'ın bu çalışmasına *İslam* ismini vermesi, kitabın muhteviyatı açısından da uygun düşmemektedir. Çünkü kitap ondört yüzyıllık gelişimin sorgulanmasından ve alternatif bazı düşüncelerin ortaya konmasından oluşmuştur.

a) Vahy ve Kur'an

Fazlur Rahman, geleneksel kültürle/ anlayışla temelde bir anlaşmazlık içerisinde. Bu anlaşmazlığın temelini sanırız vahy anlayışı oluşturuyor. Fazlur Rahman gerek Vahy'in tanımında gerekse içeriği konusunda geleneksel anlayıştan farklı düşünüyor. Vahyin sünni anlayıştaki gibi şekillenmesinde Hristiyan akidenin etkisi bulunduğunu (s.42) söyledikten sonra

Sünni İslam vahyin başkılığını; objektifliğini ve sözlü niteliğini korumak için onun dış hakikatı üzerine ağırlık vermiştir. Bizzat Kur'an vahyin başkılığını, objektifliğini ve sözlü niteliğini kesinlikle belirtmiş fakat yine aynı kesinlikle onun Hz. Peygamberin karşısında bir hakikatı bulunduğunu reddetmiştir... Fakat sünnilik akideyi oluştururken bir yandan vahyin başkılığını ve sözlü niteliğini, öte yandan vahyin Hz. Peygamberin yaptıkları ve dini kişiliğiyle yakın ilişkisini birleştirecek gerekli fikri araçlardan yoksundu... Sünnilik; Kur'an hem tamamıyla Allah kelimidir, hem de olağan anlamda tamamıyla Hz. Muhammed'in kelimidir diyecek fikri yeterlilikte değildi."(s.43) diyerek vahye ne denli farklı baktığını ortaya koymaktadır. Vahyden ne anladığını da şu şekilde açıklamaktadır: "... şüphesiz biz kelim-

dan sesi anlamıyoruz. Kur'an diyor ki Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle (seslerden meydana gelen kelimelerle değil fikrin meydana getirdiği kelimelerle) veya perde arkasından konuşur".... (s.42) "Fakat sünnilik Hz. Peygamberden kısmen amaca uygun bir şekilde yorumlanarak, kısmen uydurularak rivayet edilen hadisler ve büyük ölçüde bu hadislere dayanan kelimeler ilmi vasıtasıyla, Hz. Peygambere indirilen vahiy kulak vasıtasıyla işitilen onun dışında olan birşey haline getirdi ve "kalbe gelen" melek ya da ruhu tamamıyla dışarıda bulunan bir aracı olarak gördü." (s.43) "... İlâhî kelimeler Hz. Peygamberin kalbinden süzülerek dışarı akıyordu. (s.45)

Ayrıca Fazlur Rahman peygamberin vahiy ilişkisinin rüyada olduğunu da söylemektedir.

Hz. Muhammed hakkında, (vahiy ilgili) bilgiler bu tecrübenin bir rüya halinde veya yarı uyanıkken vukû bulduğu ya da o hallerle birlikte ortaya çıktığına işaret ederler. Çünkü bu tecrübeyi anlattıktan sonra Hz. Peygamberin "sonra uyanırdım" dediği kaydedilir... Zaman ilerledikçe ve Hz. Muhammed inançları uğruna yoğun bir mücadeleye giriştikçe bu tecrübelerden daha da sık geçmiştir. (s.17)

Bu anlayışta olan birinin, geleneksel kültürle uyum içinde olması düşünülemezdi elbette. Fazlur Rahman bu anlayışının pek müsamaha ile karşılanmayacağını bilincindedir. Ve "hadislerde Hz. Muhammed, Cebrail ile halk huzurunda konuşur bir şekilde gösterilmekte ve Cebrailin görünüşü canlı bir şekilde tasvir edilmektedir. Kur'an'daki "Onu (Cebraili) senin kalbine gönderdik (26/193-194) ayeti bu hususa aykırı düşmekle birlikte, Cebrailin ve vahyin birliği varlığı sahip olduğunu ileri süren bir fikir Müslümanların genelinde zihninde öylesine kökleşmiştir ki, gerçek durum buna karşı bir küfür teşkil eder" (s.18-19) diyerek fikirleri konusunda geleneksel anlayışın hangi hükmü vereceğini peşinen kabullenmiş gibidir.

Fazlur Rahman; Kur'an'ı "Hz. Muhammed'in kalbinden süzülerek gelen bir ilâhî kelimeler" olarak algılamasının doğal sonucu olarak tertibinin de ilâhî olmadığını söylemektedir. (s.56) Oysa sünni anlayışta Kur'an'ın tertibi Cebrail'e aittir. Fazlur Rahman şöyle diyor:

Hz. Osman bu amaçla tayin edilen ve başkanlığını Hz. Peygamberin sadık ben-

desi Zeyd b. Sabit'in yaptığı heyetin tavsiyesi üzerine Kur'an'ın bugünkü tertibinin yapılmasını da sağlamıştır. Bu tertip kronolojik düzen yerine bir ölçüde sürelerin uzunluğuna dayanmaktadır.

Hemen hemen tüm anlayışını hadis külliyatı üzerine kurmuş bir kültürün bu şekilde saf dışı bırakılması hazmedilecek birşey olmasa gerektir. Fazlur Rahman asırlardır Kur'an'a rağmen oluşturulan bir kültürü, Kur'an dışı tüm anlayışların cebrail tarafından Hz. Muhammed'e dikte ettirilmesi anlayışını temelden sarsmıştır.

Gerçi geleneksel kültürün sorgulanmaya başlanması Fazlur Rahman'dan çok öncelere dayanır. Ne varki Fazlur Rahman bunu eskilerine oranla daha açık bir dille ifade etmiştir. Bu açıklığına rağmen Fazlur Rahman geleneksel kültürü anlamaya çalışmış, onu hemen bir çırpıda elinin tersiyle itmemiştir, tarihi bir tecrübe olarak değer vermiştir.

Fazlur Rahman;

Kur'an kendi buyruklarının yorumunu yapmak için teknik bakımdan yetiştirilmiş kimselerin varlığını gerektirecek kadar esrarengiz ve zor bir kitap değildir. Öyle olsaydı bütünüyle topluma hitap etmezdi. Elbette Kur'an'ı anlamamanın doğru bir yolu ve yordamı vardır. (s.63)

diyerek bu konuda da geleneksel anlayışla, çatışma içerisine girmektedir. Geleneksel anlayışta, Kur'an'ı anlayabilmek için öne sürülen şartları bilen biri bizim gibi bu sözleri elbette sevinçle karşılayacaktır. Fakat yazar *Kur'an kolay anlaşılır demekle, o toplumu tembelleğe ve kolaycılığa itmekte, tersine onlara sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Zira insanlar sorumluluktan kaçtıkları oranda tembelleşmektedirler. İslam toplumunun dünkü ve bugünkü hali durumu izah etmiyor mu?*

Fazlur Rahman'a tepkilerin en çok yoğunlaştığı alan, Kur'an ve yasama konusudur. Bu konu hızla de gerektiği gibi açık değildir. Sorulması ve cevaplandırılması gereken birçok soru vardır. En azından konuyu tartışmaya açması bile takdir edilmesi gereken birşeydir.

Fazlur Rahman konuyu örneklerle tartıştıktan sonra şöyle demektedir.

Bu açıkça demektir ki Kur'an'daki fiili yasanın bizzat Kur'an tarafından lafzi anlamda ezeli olduğu kastedilmiş olmaz. Bu hususun Kur'an'ın sözlü vahiy görüşüyle hiçbir ilgisi yoktur. Bununla birlikte İslam hukukçuları ve ke-

lamcıları çok geçmeden meseleyi karıştır maya başlamışlar ve Kur'an'ın tamamıyla hukuki olan emirlerinin şartları, yapısı ve iç hayatiyeti ne olursa olsun herhangi bir topluma uygulanacağı sanmışlardır (s.54)

Bu sözler gerçekten uzun uzun düşünülerek söylenmesi gereken sözlerdir. Bizim gibi laik anlayışların özendirildiği, olmazsa zorla yerleştirildiği toplumlarda, bu sözlerin amacı anlaşılmasa büyük tepki toplaması normal sayılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte hız kazanan dini ilkeleri batı standartlarına uyarlama/ayarlama/uydurma çabaları herkesin malumudur. Sık sık İslamı/Kur'an'ı çağa uydurmak teranelerini herkes duymuştur. Şimdi işin aslını bilmeyen insanların konuyu bununla karıştırmaları, bu anlamda Fazlur Rahman'ın da bu anlayışı savunan insanlarla aynı kefeye konması ihtimali az değildir. Bir de batıcıların "biz demedik mi bakın koskoca Fazlur Rahmanda bizim gibi düşünüyor" diyerek konuyu sulandırma ihtimallerinin az olmadığı da bir gerçektir. Bugün günlük yaşantımızda iki anlayışı da görebiliyoruz.

Kur'an "herşeyden önce, bir dinî ve ahlaki ilke ve uyarılar kitabı"dır.(s52) derken bu ilke ve uyarıların sosyal ve siyasal boyutlarını, üzerine oturduğu arka planı da gözardı etmemeliyiz. Konuyu bir bütün olarak ortaya koymalıyız. Allah'ın, nasıl bir insan, nasıl bir toplum istediğinin bilincinde olarak hareket etmeliyiz. Parçacılık, bizi Kur'anî ilkelerden uzaklaştırdığı gibi o ilkeleri anlamaktan ve yaşamaktan da uzaklaştırır. Kur'an'ın nüzul seyrini göz önüne aldığımızda, Kur'an konularının öncelikler sırasına göre geldiğini görürüz. Bu öncelikler sırası bugün için de ortadan kalkmış değildir. Allah'ın gereği gibi anlaşılması, kişi ve kurumların yanılmaz kabul edildiği bir ortamda, bu konular aşılmadan; gündemi, önceliği daha sonra olan konularla doldurmak, herşeyden önce Kur'an'ın ilke ve ahlak anlayışına uymasa gerektir.

Fazlur Rahman'ın açısından baktığımızda, Kur'an'ın kullandığı malzemelerin yöresel olmasının bir zorunluluktan doğduğunu; kıssalar, yasama veya hukukla ilgili alanlarda bu yöreselliğin daha belirgin olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin kıssalar konusunda

Kur'an bu hikayeler hakkında onların vahyedilmiş gerçekler olduğunu kesinlikle belirtiyor: ancak vahyden maksat şüphesiz onun bize aktarmayı amaçladığı şeyler ve ona yüklenen anlamdır.

Gerçekten de eğer Hz. Muhammed peygamberlerin kıssalarıyla ilgili malzemeler hakkında (vahy aracılığıyla olanlardan farklı olarak) tarihsel bilgiye sahip olmamış olsaydı vahyin kendisine anlatmak istediğini anlaması tümüyle imkansız olurdu.(s.21)

diyerek vahy'de tarihi malzemelerin önemini ve yerini belirtmektedir.

Burada, malzemelerin yöresel olmasının, mesajın evrensel olmasını engellemediğini, bilakis daha kolay ve anlaşılır kıldığını da belirtmeliyiz. Hukuk ve yaşamada yöreselliğin sınırları konusunda müslümanların ciddi araştırmalar ve tartışmalar yapmaları gerektiği inancındayız.

Örneğin Faiz konusunda Fazlur Rahman şöyle demektedir.

Kur'an'ın yasakladığı Riba düzeni ile modern bankacılık ve faizi aynı saymak iki şeyi açıkça karıştırmaktır; çünkü faiz modern gelişimci ekonomi kavramı çerçevesinde olan ve tamamen farklı fonksiyonu olan özel bir düzenlemedir. (s.369).

Burada çağdaş bir sorun olan faizle, eski cahili dönemdeki riba sorununun farklı zamanların sorunları olduklarını görmek gerekir. Bu nedenle Ribayı kendi yöresel şartları içerisinde, faizi de kendi yöresele şartları içinde anlamak gerektiği kanaatindeyiz.

Fazlur Rahman kölelik, çok evlilik, kadının konumu, miras ve ceza hukuku ile ilgili olarak da şöyle demektedir.

Kur'an Allah'ın ezeli kelamı olmakla beraber yine de öncelikle belli bir sosyal yapıya sahip olan muayyen bir topluma hitap etmektedir. Hukuki açıdan ifade edecek olursak bu toplum ancak bu kadar ileri götürülebilirdi, daha fazla değil. Eğer Hz. Peygamber uygulanması imkansız yüksek ahlaki formüller ortaya atma yolunu seçmek isteseydi bunu pek alâ yapabilirdi. Fakat bu takdirde o, bir toplum kuramazdı. O halde hem hukuki hem ahlaki yaklaşım aynı derecede gerekliydi. (s.323)

b - Resu lullah, Hadis ve Tarih

Fazlur Rahman;

Hayatta iken Hz. Peygamber hem vahy vasıtasıyla hem de vahy dışında kendi sözleri ve davranışlarıyla müslümanların tek dini ve siyasi rehberi

idi, ölümüyle geriye Kur'an kaldı ve onun dini bakımdan otorite olan şahsi rehberliği kesilmiş oldu. İlk dört halife sürekli olarak ortaya çıkan yeni durumları, bunlara Kur'an'ın ve Hz. Peygamberin kendilerine öğrettiği şeylerin ışığı altında kendi hükümlerini uygulamak suretiyle karşıladılar (s.59)

diyerek Resul'un ölümünden sonraki örnekliliği ve bağlayıcılığı konusundaki fikrini açıkça ortaya koymaktadır. Bu sözler geleneksel anlayışla çatışmakla kalmayıp bir çok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Eski tartışmalara yeni boyutlar eklemektedir.

Bu, geçmişte ve günümüzde en çok tartışılan, hatta grup, hizip ve mezheplerin oluşmasına kaynaklık eden birkaç ana konudan biridir. Resul'ün günümüzdeki örnekliliği ve bağlayıcılığı konusuna verilecek cevaba göre Kur'an anlayışının şekilleneceği de ayrı bir gerçektir. Bu konuya verilecek cevabın elbette sosyal alanlara kayması da kaçınılmaz olacaktır. Kişi ve toplumların siyasi anlayışlarının ne şekilde oluşacağına da bu cevaplar yön vermiştir. Hatta bu konu iman esaslarından biri olarak bile kabul görmüştür. Ahiret anlayışının şekillenmesindeki yeri de az değildir.

Tüm bunların bilincinde olan Fazlur Rahman konuya net bir söylemle girmeyi tercih etmiştir. Üzerinde en çok tartıştığı diğer bir konuda Hadisin tarihi geçerliliğinin mi yoksa itikadi geçerliliğinin mi korunması meselesidir. Kendisi de hadisin tarihi geçerliliğinin korunması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü hadisin tarihi geçerliliğini inkâr etmek Kur'an'ın tarihiliğine -biz buna yöresellik diyoruz- ait olan temel zaafa uğrar görüşündeydi(s.93). Fazlur Rahman ayrıca hadisi reddedip Kur'an'a dayanmak arzusunda olanların hadisin tarihi geçerliliğini mi yoksa itikadi geçerliliğini mi inkâr ettiklerinin açık olmadığını da söylemektedir(s.92). Türkiye'deki Kur'an'a yönelme hareketinin sorgulanması yapıldığında, burada da konunun net olarak ortaya konmadığını yeteri kadar özgün çalışmaların yapılmadığını söyleyebiliriz. Hadisin itikadi geçerliliğini savunanlar, geçmişe dayalı geniş bir mirasa sahiptirler ve onlar iddialarını bu mirasa dayanarak -belki taklid ederek- sürdürmektedirler.

Bu anlamda, hadisin itikadi geçerliliği olduğunu savunanların yeni şeyler ortaya koymamaları çok yadigarlanmayabilir, ancak tarihi dayanakları olsa da yeni bir söylem olarak ortaya çıkan Kur'an'a yönelik savunucularının, iddialarını delilli ve beyyinelik bir şekilde ortaya

koymaları gerekmektedir. Bildiğimiz kadarıyla böyle bir sorgulama ve arayış dönemine girilmiştir.

Fazlur Rahman hadisin itikadi bir konu olarak ortaya konmasının, ister istemez tarihin kutsallaştırılmasını da beraberinde getirdiğini söylemektedir. Örneğin; tarihin bir kesitini oluşturan selef için, "Selef bu şekilde kutsallaştırılınca tarihten çok iman bir parçası haline geldi"(s.329) diyerek şia ve sünnilerdeki tarihin, tarih ötesine kaydırılmasına, daha sonra ortaya çıkan itikadi ve hukuki gelişmelerin, inancın bir parçası haline getirilişine nasıl geçildiğine az çok ışık tutmaktadır.

Bu anlamda Fazlur Rahman "neyin esas itibarıyla İslami, neyin ise sadece tarihi mahiyet arzettiğine"(s.348) karar verilmesi gerektiğini ve Müslümanların "aydınlanmış bir muhafazakârlık geliştirmeleri" zorunluluğunu da dile getirmektedir.

Yine aynı anlamda "hadis problemini tenkidçi bir gözle, tarihi açıdan ve yapıcı bir şekilde ele almadan öz olanı, sadece tarihi olandan ayırma imkânı çok zayıftır" demektedir.

Öz olanla tarihi olanı birbirinden ayırmanın o külliyyatı inkâr etmek, yakmak, görmezlikten gelmek anlamı taşıyacağını belirttikten sonra

Asıl olan muayyen bir hadisin geçmişte ne gibi bir görev yaptığını veya yapmış olabileceğini ve İslam'ın O'ndan böyle bir görevi bekleyip beklemediğini açığa çıkarmak maksadıyla onun doğuş sebeplerini ve gelişmesini bilmektir (s.349).

diyerek tarihi malzemelere nasıl baktığını, bu malzemelerin beklentilerinin ne olduğunu ortaya koymaktadır.

C - Hukuki ve Siyasi Yapı

Müslümanlar arasında hukuki ve siyasi yapının özünü Kur'an'ın oluşturması konusunda ihtilaf yoktur. İlk dönemlerde Kur'an-Resul/Vahy-Resul ayrılmazlığı daha sonraki nesiller tarafından farklı anlaşılmaya başlayınca Kur'an'a yaklaşımda ve onun uygulamadaki yeri konusunda ihtilaf ortaya çıkmaya başlamıştır. Kur'an'ın görünüşte / sözde hukuki ve siyasi yapısının temelini oluşturduğu iddia edilmekle birlikte pratikte, ilk önce sünnet, arkasından kıyas ve icma Kur'an'ın önüne geçmektedir. Bu işin formüle edilmesinde, Resul'e hatasızlık isnad edilmesiyse ve bunun imani bir ilke haline

gelmesiyle başladığı söylenebilir.

Fazlur Rahman'a göre; Bazı uygulamalardan dolayı Kur'an tarafından tenkid edilse ve bazı arkadaşları tarafından karşı çıkılsa da Hz. Muhammed'in yaşadığı sürece otoritesi bağlayıcıydı.

Ölümünden sonra bu yaşayan otorite artık yoktu ve bunun resmen yanılmazlık inancına dönüştürülmesi gerekiyordu. Bu demektir ki hayatta iken muteber olan karar ve beyanları yanılmaz karar ve beyanlar haline gelmiştir. Bu, Hz. Peygamberin yanılmazlığı konusunda özel hukuki bir dayanak teşkil etmiştir (s.97).

Hukuki ve siyasi yapıdaki değişiklikleri gündeme getirirken toplumun psikolojik durumunu da ihmal etmemek gerekir. Daha ilk dönemlerde başlayan iç savaşların oluşturduğu bezginlik/ umutsuzluk ve hayal kırıklıkları sultan'a kayıtsız şartsız boyun eğmeyi doğurmuştur. Toplum "en kötü düzen, düzensizlikten iyidir mantığıyla hareket ederek çoğunlukla haklıdan yana değil, güçlüler yana olagelmıştır. Bu anlayış da değişikliğin daha da olumsuz boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Sultan zalim olsada, başkaldırılmıyacağı fikri neredeyse bir inanç/akide haline almıştır. Fazlur Rahman'a göre bu anlayış, "sultan Allah'ın gölgesi olarak" (s.110) nitelendirmesiyle sultanın dokunulmazlığı resmileşmiş oldu.

Tüm bu işler olurken, ulema zalim otoriteye karşı gelmeyi karışıklık çıkarmak olarak değerlendirdi. Ve Ulema sultanın "Allah'ın gölgesi" olarak adlandırılmasını karışıklığa ve kanunsuzluğa karşı bir dayanışma noktası" olarak gördü. Tüm bunların sonucunda ulema ve icma;

İçtihat vasıtasıyla şartlara göre faaliyet gösteren biçimlendirici bir ilke olmak yerine, edilgen bir izleyici, mevcut durumla ilgili kaba kuvvetin sırf bir taniyıcısı haline gelir (s.110)

Sultanlar, böyle bir otorite oluşturmalarına rağmen Kur'an'a ve Sünnete dayandıklarını söylemekten geri durmadılar. Fazlur Rahman bunu şöyle değerlendiriyor:

Emevi sultanları, kendi idarelerini geniş ölçüde Kur'an ve Sünnet'in gösterdiği yoldan yürüyerek Şam'dan yerine getirdiler, fakat Kur'an ve Sünnetin zaruret ilkesine göre ve farklı bölgelerin tatbikatının ışığı altında kendi müşavirleri ve memurlarınca yorumlandı (s.111).

Bu anlayış Emeviler'den sonra gelenek haline aldı. Fazlur Rahman'a göre; ilk yıllarda -Emevi dönemi de dahil- devlet bizzat yasanada bulunuyordu. Tek bir kentte bile bilginler fıkhi ayrıntılarda ihtilaf halindeydiler. Emeviler iktidardan kovulduktan sonra, İranlı bir mühtedi olan ünlü edebiyatçı ve devlet kâtibi İbnü'l-Mukaffa halifeye fıkhi sistemli bir hale getirmesi ve Kur'an ile Sünnet üzerinde kendi içtihatlarını yapması gerektiğini öğütleyen bir risale yazdı. İbnü'l Mukaffa muhtemelen İslamda devletin yasanada bulunmasını isteyen ilk kişi idi'(s.112).

Zaman içerisinde müslüman fakihler bu sultanların hukuk külliyatlarını şer'i hukuka sokmağa teşebbüs ettiler.

Devlet tarafından yapılan geniş çaptaki dünyevi yasama XXVI. yüzyılda halife ünvanına olan Osmanlı Sultanlarınca gerçekleştirildi. Bu dünyevi hukuk külliyatına kanun adı verildi (s.113)

Sultanların zaten böyle bir ilişkiside yoktu.

Allah'ın gölgesi bazı kişilerin "Allah'ın velileri" ve "peygamberin varisleri" olarak adlandırılmaları, bu düşüncelerin büyük oranda da şu veya bu nedenle toplum tarafından kabul görmesi, toplumun Kur'an'la direkt ilişki kurma imkânını ortadan kaldırdı. Özellikle de mezar ibadeti ve bundan doğan zararlı şeyler Müslüman kitlelerin elinden İslamı anlama imkânını almış oldu. (s.342)

Toplum İslamı anlama imkânını yitirdikten sonra, hukuki ve siyasi yapının temelini nelerin oluşturduğu, aslında o kadar da önemli değildi. Çünkü zaman içerisinde toplumun ilkeler konusunda bir talebi de kalmıyordu. İnsanlar; doğuyorlar, yaşıyorlar, belli başlı ibadetleri yapıyorlar, dayanağı ne olursa olsun, sonuçları ne doğurursa doğursun koyulan kanunlara itaat ediyorlar ve ölüyorlar. Kısacası insanlar geliyorlar ve gidiyorlar. Böyle bir anlayış için, devletin hukuki ve siyasi yapısının şu veya bu şekilde oluşması, şundan veya bundan kaynaklanmasının herhangi bir anlamı olamazdı. "Şeriatın kestigi parmak acımazdı." Bu deyim, içinde yaşadığımız yapı dahil, geçmiş tüm yapılar için de söylenegelmiştir. Toplum için önemli olan otoritedir.

d- Bugünkü Durum

Aslında halihazırdaki gerçekler açısından konuya bakacak olursak İslam Dünyası'nın olmayışı diğer devirlerden ziyade bugün için doğrudur; Zira günümüzde yalnız hakimiyet haklarına kavuşmuş Müslüman ülkeler ve devletler vardır. Halkın gerçek duygularının ne

ölçüde ve ne şekilde bu milli devletler gerçeğiyle uzlaşabileceğini ancak zaman gösterecektir (s: 347).

Fazlur Rahman'ın aslında fazla iyimser olarak anlattığı bugünkü manzaramız aşağı yukarı böyle... Hernekadar hakimiyet haklarına kavuşmuş dese de bugünkü manzara bu hakimiyetin nasıl bir hakimiyet olduğunu ortaya koyuyor. Yine bugünkü manzarada halkın gerçek duygularının ne ölçüde ve ne şekilde bu milli devletler gerçeğiyle uzlaştığı da (!) ortadadır. Ama bugün İslam dünyası diye bir dünyanın bulunmadığı da acı bir gerçektir. Fazlur Rahman'ın da sorguladığı gibi, bir İslam dünyasının yokluğunun sorumluluğunu gayri müslimlere atmak en azından insafsızlık olur. Üstelik böyle bir iddia hem toplumu yanıltmak hem de amaç saptırmak anlamına gelir. Biri İslam dünyasının olmayışının sorumluluğu, geçmiş ümmetle birlikte şu an yaşayan her kademedeki Müslümana aittir. Öncelikle şu daha fazla sorumludur bu daha az sorumludur demek, sorunu anlamamızı kolaylaştırılmaz. Bu nedenle kültürel, siyasi ve ekonomik olarak yeniden bir yapılmaya ihtiyaç vardır. Fazlur Rahman'ın da üzerinde önemle durduğu gibi öncelikle kültürel bir kimliğin oluşması, bunun içinde o kimliğin güzelce tanımlanması/tanınması gerekir.

Fazlur Rahman günümüz kültürel yapısını değerlendirirken şöyle diyor:

İlk olarak modernist Kur'an'a dayanmaya çalışmakta ve tarihi ihmal eder görünmektedir. Diğer yandan muhafazakâr doğrudan doğruya Kur'an'a müracaat etmekle birlikte tamamen ümmetin tarihi tecrübesine dayanmakta ve ona göre bu, Kur'an'ın yegane, muteber yorumunu meydana getirmektedir. Bundan başka muhafazakâr, modernistin aslında batı liberalizminden ilham aldığına ve şüphesiz buradan elde ettiği muhtevayı Kur'an'la desteklemeye gayret ettiğine inanmaktadır(s.323-324).

Toplumumuzun eli kalem tutan, düşünen, aşartıran iki kesiminin durumu budur. İkisi de bugün kendi kültürünü gerçek anlamda tanımlayabilmiş değildir. *Fazlur Rahman*'ın kendisinden çok şey beklediği modernist bu vehametinin farkında da olsa bunu ifade etmekten aciz görünmektedir. İçinde bulunduğu sosyal ve kültürel unsurları, öz kültürü içerisinde mezcedememektedir. Oysa Fazlur Rahman'a göre ilk müslümanlar:

O kaynaştırıcı kültürden kendi kendini daha organik bir şekilde yorumlamasını ve ifade etmesini ve bu şekilde kendi değer sistemine taze bir anlam kazandırmışlar. İşte müslümanların ilk yayılma devresinde yaptıkları fakat modernistin yapmayı beceremediği şey budur. Modernistin kendi sosyal programına mana ve gaye kazandırarak yeni bir İslam hümanizmi ortaya koyması gerekiyor. O bunu yapamadı; üstelik batıdan çalarken de kendisini yakalamalarına izin verdi (s.324) demektir.

Fazlur Rahman daha sonra da müslümanlara "aydınlanmış bir muhafazakârlık geliştirmelerini"(s.328) öğütlemektedir.

Fazlur Rahman, kitabında İslami yönetim tartışmalarına da girerek

Kur'an'ın temel isteği, eşitlikçi içtmai ve iktisadi değerlerin gerçekleştirilmesini amaçlayan, ahlâk temeline oturmuş bir sosyal nizam kurmaktır. Bu değerler üzerine kurulan ve bir ülkenin kaynaklarının sınırını dikkate alan her sistem, İslami olacaktır(s.360)

demektedir. Bu sözler gerçekten üzerinde düşünmeye değer niteliktedir.

İslami yönetim tartışmalarının sıkça yapıldığı günümüz Türkiye'sinde konuyu Kur'an boyutunda olsun, sosyo ekonomik boyutta olsun tartışılan bir tek te'lif eser hatta bir makale bile yoksa, bu tartışmaların seviyesi sanırız anlaşılmış olur. Her şeyin lafının yapıp olumlu hiç bir şeyin üretilemediği bir ortamda Fazlur Rahman gibi şahsiyetler daha bir anlam kazanmaktadır.

Fazlur Rahman, kitabında konu ile ilgili bazı önemli tesbitlerde bulunmaktadır. Meselâ

Açıktır ki sadece halkın şuuru ve kafası İslami olduğu ölçüde yasama gerçek anlamda İslami olacaktır ve sadece o ölçüde halk vakit yitirmeden bir İslami siyasal liderlik kurabilecektir. Ne Allah meclise hangi kanunu çıkaracağını söyler ne de ulema ona doğrudan birşeyi dikte ettirebilir. Ulemanın uzmanca tavsiyesi, komite ve konseyler kanalıyla meclise ulaştırırlar. Bu sınıfın gerçek yaratıcı bağ sadece toplum iledir. Eğer bazı konularda birden fazla görüş varsa halkın konuşma ve tartışma vasıtasıyla ikna edilmesine izin verilmelidir. Çünkü demokratik bir toplumda başka bir yol yoktur(s.364) demektir.

Bugünkü durum, bazı konularda, Fazlur Rahman'ın bazı iyimser temennilerinin çok olumsuz bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Örneğin, Suudi Arabistan ve Libya'dan çok şey beklemektedir. Oysa bugün bu iki ülkenin içinde bulunduğu durum kültürel ve ahlâki açıdan içler acısıdır. Bu ülkeler de Fazlur Rahman'ın bu sonsözünü yazdığı yıllardan çok daha gerilere dönmüştür. Ümmetin kültürü ve ekonomisi Batılılara peşkeş çekilmektedir. Buralarda küçük bir mutlu azınlık oluşmuş, Müslümanlar da elma şekeri misali şeylerle öyalanmaktadır. Gerçi bu yanlış yalnızca Fazlur Rahman'a ait değildir. Birşeyler yapılmasını isteyen birçok insan, küçük bir kıvılcımdan volkan oluşmasını hayal etmiştir.

Yine bu kitapta sık sık kullanılan laiklik, demokratik ve demokrasi kelimelerinin bize içi tam olarak doldurulamamıştır. Demokrasi ve laiklikten ne kastedildiği pek açık değildir. İnsaf sahibi biri olarak yazarın demokrasi ve laiklik deyiminden bugünkü sokaktaki müslümanın anladığı şeyleri kastetmediğini söyleyebiliriz, ancak cevaplandırılması gereken bir çok sorunun olduğu da gözardı edilmemelidir. Çünkü *Fazlur Rahman kavram ve terimler üzerinde fazla duruyor. Çünkü bu terim ve kavramların toplumların inançlarını ve hayatlarını belirlediklerini biliyor. Kendisi de kavramların içini doldurmak için çok gayret sarfediyor. Bunları yaparken sözü geçen kelimeleri fazlaca tartışmadan, en azından tanımlamadan kullanmasını bir eksiklik olarak görüyoruz. Açıkça söylemek gerekirse Fazlur Rahman bu eksikliğin -belki de zaafın- en az bufaştığı değerli bir kaç şahsiyetten biridir. Konuyu Türkiye boyutunda düşünürsek, buradaki aydınlar özellikle Avrupa görmüş olanları sorguladığımızda çok azının onun seviyesine ulaşabildiğini söyleyebiliriz. Türkiye'deki akademik kesimdeki aydınların önemli bir kısmının bu kelimelerle bir sorunu da yoktur. Diyeceksiniz ki, inancını sorgulamayan, tarihini sorgulamayan veya sorgulamayan birinin bu kelimelerle bir sorunu olması ne ifade edebilir. Çok şey ifade etmeyeceği ortadadır. Fakat toplumlar bir müddet öyalanmış, sloganlar atılmış, heyecanlar yatıştırılmış olur.*

3- "İSLAM" KİTABININ TERCÜMESİYLE İLGİLİ BİRKAÇ SÖZ

Kitabın tercümesiyle ilgili aslında söylenebilecek çok şey var. Biz bunlardan ne kadarını ifade edebileceğiz bilmiyoruz. *Herşeyden önce kitabın tercüme olduğunu hissettirecek (üslûp açısından) çok az şey var. Takil-*

madan okuyabildiğimiz birkaç tercüme kitaptan biri. Konusunu bilen birilerinin elinden çıktığı neresinden bakarsanız belli. Akıcı bir dili var. Fazlur Rahman'ın diğer kitaplarının tercümeleleriyle karşılaştırıldığında tercümedeki akıcılığı daha iyi anlıyorsunuz. Diğer kitaplarını okuduğumuzda zorluğu Fazlur Rahman'ın üslûbuna yoruyorduk, ama bu mütercimler Fazlur Rahman'ın üslûbunun öyle zor olmadığını ortaya koydular. Belki de zor olan o üslûbu daha akıcı bir şekilde Türkçede ifade ederek güzel bir örnek ortaya koymuş oldular. Tâbi bu söylediklerimiz kitabın üslûbu ve akıcılığı ile ilgiliydi.

Yazının girişinde de değindiğimiz gibi, kitaptaki bazı terimlerin ifade edilmiş biçimlerinin, gerek Fazlur Rahman'ın gerekse kitabın yanlış anlaşılmasına ve değerlendirilmesine sebep olacağı kanaatindeyiz. Mütercimler ya Fazlur Rahman'ın modernizm, laiklik, ve demokrasi kelimelerine yüklenen anlamı tam kavrayamadılar ya da bilemediğimiz sebeplerden dolayı okuyucunun bu kelimelerin içini çok farklı biçimlerde doldurmasını hesaba katmadılar. Belki metne sadakat gerekir diyerek işin içinden çıkılabılır. Biz de, metne sadakatin önemsendiği bir yerde anlam sadakatsizliğinin nasıl açıklanacağını sorarız. Aslında metne sadık davranılmadığı da - az sonra değineceğiz- ortadayken... En azından dipnot düşülseydi, Yazar şunu anlatmak istiyor diye.... Böyle yapılmış olsaydı, insanlar kitabın - belki lüzumsuz tartışmalara girmeden- vermek istediği mesaja daha kolay ulaşabilirlerdi.

1)

Bundan da önemli gördüğümüz, hatta bu soruların kafamızda oluşmasına zemin hazırlayan şey, mütercimlerin Kur'an meallerine sadık kalmamalarıdır. Bu nedenle kitapta sık sık *İngilizce metinde* diye dipnotlarla karşılaşabilirsiniz. Bunu mantıklı şekilde izah etmek gerçekten zor, bunu mütercimler nasıl izah ederler bilmiyoruz tabi. Bizim karşılaştırdığımız kadarıyla mütercimler mealleri Diyanetin mealinden aynen iktibas etmişler, yazarın farklı ifade ettikleri yerleri de, *İngilizce metinde...* şeklinde dipnot düşmüşler.

Şimdi mütercimler yazarın vermiş olduğu meale katılmamış olabilirler; bu çok normal... Bu durumda yapmaları gereken şey, katıldıkları bir meal veya kendilerinin yapacağı bir meal dipnot olarak düşmeleri idi. Ama onlar böyle yapmıyorlar. Yazar'ın düşüncelerinin çarpıtılması pahasına metindeki meallerin yerine devletin resmi mealı sayılan ve çokça tartışmalı olan Diyanetin mealinden aynen alınıyorlar. Yazarın ayetlere verdiği meallerin farklı

kısımları da *İngilizce metinde...* şeklinde dipnot düşülüyor. Gerçi, dipnotta yazarın farklı mealini vermekle hatanın bir kısmı belki telafi ediliyor, vehametın boyutu biraz küçültülüyor ama yazarın anlatmak istediğinin yanlış anlaşılmasına engel olmuyorlar.

Örneğin, 18. sayfada Şuara/42. süresinin 194. 195. ayetlerine Diyanetin mealinin verilmesi, Yazarın vahy konusunda anlatmak istediklerinin tamamen tersi şeylerin anlaşılmasına hatta reddettiği bir anlayışı savunur bir duruma düşürülmesine yol açmıştır. Mütercimlerin Diyanetten aktardıkları meal şöyle:

Ey Muhammed, apaçık arap diliyle uyanlardan olman için onu Cebrail senin kalbine indirmiştir.

İngilizce metindeki ibare, yani Fazlur Rahman'ın verdiği meal ise şöyle: *...Onu (Cebraili) senin kalbine gönderdik.* Fazlur Rahman'ın vahy konusunda ne düşündüğünü daha önce anlatmaya çalıştık. Bu anlatımda Fazlur Rahman, *kalbe gelen melek ya da ruhu, tamamen dışarıda bulunan bir aracı görmeye karşı çıkıyor.* Yani Kur'an Hz. Peygamberin karşısında bir hakikat bulunduğunu reddetmiştir diyordu. *Fazlur Rahman bu düşüncelerini pekiştirmek üzere, düşüncelerine delil olsun diye gösterdiği bir ayetle, mütercimler tarafından yazara fikirlerinin yanlış olduğu söylendirilmiş olmaktadır.* Bu sanırız herşeyden önce mütercimlerin güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Tâbi iş bu kadarlarda kalmamış yazarın verdiği tüm mealler, diyanetin mealıyla karşılanınca benzer problemler diğer yerler içinde söz konusu olmuştur. konuyu etraflıca tartışmak isteyenlerin kitabın 16, 17, 23, 24, 36, 37, 52, 57, 62 (27. Dipnot) sayfalarına bakabilirler.

Bazen mütercimlerin kitaptaki yanlış bilgileri aynen muhafaza ederek doğrusunu dipnot düşerek düzelttikleri de olmuştur. Metinde, 27 Mayıs 1960 askeri ihtilali, 1959 olarak yazılınca, mütercimler metindeki 1959'a hiç dokunmamışlar, doğrusunu dipnotta göstermişlerdir. Baştan beri bizim söylediğimiz şeyi burada yapmışlar. İş ayet meallerine gelince niye farklı bir durum oluşuyor bilemiyoruz tabii...

2)

Tercümelerdeki eksiklikler bunlarla da bitmiyor. Sözgelimi Kitabın birinci baskısına *Sonsözün* niye eklenmediğini merak ediyoruz. Kitabın Türkçe birinci baskısı çıkmadan önce

Sonsözlü baskısının 1979'da Şikago Üniversitesi yayınları arasında çıktığını, mütercimler ikinci baskıya önsözde yazıyorlar. Üstelik mütercimler, Türkçe birinci baskı için önsözü bundan en az bir yıl sonra yazmışlar. Türkçe birinci baskısında bundan iki yıl sonraya rastlıyor. İsterlerse bu kitaba ulaşip bu baskıya bu önsözünü ekleme imkanının elde edebilirlerdi. Burada, ister istemez Fazlur Rahman'ın *sonsöz'de* gündeme getirdiği konuların 1981'in Türkiye'sinde ne gibi sorunlar çıkarabileceği aklımıza takılıyor. Fazlur Rahman'ın bazı ülkeler için övücü sözler söylemesinin, hangi yönetimlerin ve nasıl İslami olabileceğinin müslümanların ve ulemanın konumunu tartışmasının bu konuda etkili olup olmadığını merak ediyoruz. Çünkü *'Sonsöz'ü* niçin birinci baskıya almadıklarına dair herhangi bir açıklama bulamıyoruz.

3)

Birinci baskıyla ikinci baskıyı karşılaştırdığımızda problemin bu kadarlarda kalmadığını görüyoruz. Vehameti farkedince önce kitabın birinci baskısına bir açıklama bulabiliriz diye bakıyoruz, bulamıyoruz. Belki ikinci baskısında bir özür veya açıklama koymuşlardır diye ümit ediyoruz, ikinci baskıda da birşeyi göremiyoruz. Mütercimler ve yayıncıyı böyle şeyler yapmayı sevkeden etmenler nelerdir diye merak ediyoruz. Şimdi sözünü ettiğimiz konu şu; Kitabın birinci baskısında Türkiye ve laiklikle ilgili bölümlerde yazarın kalemine makas atılmış. Öyle yerlerden öyle cümleler çıkarılmış ki yazarın söyledikleri T.C. resmi görüşüyle özdeşleşmiş. Yazının başında da değindiğimiz gibi yazar T.C. laikliğini ve Mustafa Kemal'i, över hatta savunur duruma düşürülmüş.

Öncelikle okuyucuların karşılaştırması için birinci baskıda yayınlanmayan fakat, ikinci baskıda bulunan cümle ve paragrafların sayfa numaralarını verelim.

Baskılar Sayfalar

1. Baskı 286, 287, 310, 314.
2. Baskı 317, 318, 343, 347.

Şimdi öncelikle milliyetçiliğin tartışıldığı bölüme bakalım. Yazar milliyetçiliğin gelişimini anlattıktan sonra milliyetçilik teriminin farklı anlamlarını izah ediyor. Milliyetçiliği basit ve aşırı olarak iki cephede ele alıyor. İkinci cepheyi anlatmaya başlıyor 1. baskıda;

Ne varki ikinci bir merhalede bu basit milliyetçilik siyasi bir ideoloji olarak formülesterilmekte hakimiyet hakkını

elinde tutarak mutlak sadakat isteyen bir milli devlet şeklinde ortaya çıkmaktadır. (baskı; 285).

Birinci baskıda pragraf burada bitiyor: Oysa ikinci baskıda paragraf devam ediyor.

İşte bu siyasi kavram modern batıda geliştirildiği haliyle mantıken gidilebilecek aşırı noktaya taşındığı takdirde, İslam'ın idealleriyle çatışmak zorunda kalır. Bu aşırı milliyetçilik önlendiği müddetçe, (bu çerçevede aşırı milliyetçilik sözü ile şovenizmi değil, milletler herşeyin üstündedir" ilkesini kastediyorum

Hakimiyet kayıtsız şartsız millettir ilkesini hatırlayalım. M.Y.S.) milli devletler daha büyük İslami gayelere ulaşmak için gerçek ve müsbet bir işbirliğini veya çok devletli bir toplumun oluşmasını mümkün kılabilir. Fakat aşırı milliyetçilik tanımı gereği laikliği gerekli kılar. Laiklik ise kendi sırasında İSLAM'IN KÖKLERİNDEN İKİ YÖNLÜ BİR BİÇMEYE GİDER. Dıştan İslam toplumunun birlik imkanlarını yıkar; içten de İslami tıpkı laik klişede ifade edildiği gibi sadece insanın kalbiyle Allah arasındaki birşeye, yani şahsi inanç mevkiine düşürür (2. Baskı, s.317)

Yazar 1. baskıda sözü kesildiği için siyasi ideoloji olarak ortaya çıkan, ve "millet herşeyin üzerindedir" iddiasında bulunan aşırı milliyetçiliği sanki olumluymiş gibi bir konuma düşürülmektedir. Yine birinci baskıda

Birinci anlamda milliyetçilik, İslam dünyasında daima varolagelmıştır. Zaten bir kültür başka bir kültür tarafından kaldırılmadıkça bu tür milliyetçilik cihanşümul bir vak'a olarak yaşamaya devam eder(s.286).

Dendikten sonra birkaç cümle makaslanıp Fakat milliyetçilik Orta Doğu ülkelerinde güçlü akımlar halinde yaşamakta ise de sadece Türkiye'de resmen yerleşmiş durumdadır. diyerek devam etmektedir.

Kesilen cümlelerde şöyledir. Yalnız bir önceki cümle ile birlikte okuyalım. Çünkü o cümlelerin devamı olarak geliyor. Yani, mütercimler paragrafı falan değil, cümleyi bölmüşler ve eklemişler.

Fakat aşırı milliyetçilik, yani laiklikle birleşen (ve böylece ırk gibi kavramlar üzerine inşa edilen) anlayış Orta Doğu ülkelerinde güçlü akımlar halinde

yaşamakta ise de sadece Türkiye'de resmen yerleşmiş durumdadır(317).

Fazlur Rahman, burada açıkça Türkiye'de uygulanan aşırı milliyetçilikten doğma laikliğin: İslamı iki yönlü biçtiğini, dışta İslam toplumunun imkanlarını yaktığını içte ise İslami şahsi inanç mevkiine düşürdüğünü söylerken, mütercimler+yayıncı, birinci baskıda yazara buları söyletmediği gibi açıkça yazarın sözlerinin çarpıtılmasına ve Türkiye'deki laikliği savunuyormuş gibi bir töhmet altına sokulmasına yol açmışlardır. üstelik metin makaslanmakla kalmamış, metne eklemeler yapılmıştır.

İkinci baskıda modernistin düşüncesini işgal eden şey hilafet makamı (ki Atatürk ona son darbeyi indirmiş idi) altında bütün İslam dünyasını birleştirmek değil bir müslüman devletler cemiyeti oluşturmaktır(s.318). İkinci baskıda parantez içinde yer alan "ki Atatürk ona son darbeyi indirmiş idi" ifadesi birinci baskıda her nedense düşmüştür"(s.187). Oysa Kemalistler, yani resmi ideoloji; bunu övünerek her "milli bayram"da ve her vesileyle tekrarlıyorken mütercimler hangi akla hizmetle ilk baskıda bu cümleyi makaslamışlar bilmemiz mümkün değildir.

Yazar, Atatürk'ün reformlarını kaba kuvvetle kabul ettirdiğini ve İslahat meseleyle ilgili neler yapılabileceğini tartıştıktan sonra

Açıktır ki Atatürk ve arkadaşları bir soru üzerinde kafa yormadılar, yahut en azından yeteri kadar kafa yormalıdır (s. 343)

ifadesi nedense birinci baskıda yok olmuş (1. baskı., s.319)

...Müslüman toplumlardan her biri kendi kendini yeni baştan nasıl kuracağı problemi ile karşı karşıyadır. Atatürk'ün başlattığı laikliği hala resmen devam ettirmekte olan Türkiye hariç, (ki burada bile son dönemlerin deneyimleri bunun nihai çözüm olmayabileceğini göstermiştir) genel olarak bütün İslam toplumlarının içten kaynaklanan yeniden kuruluş programlarında (...) İslam olumlu bir müracaat kaynağı durumundadır(2. Baskı, s. 347)

ikinci baskıda yer alan bu cümlelerden, parantez içindeki: ki burada bile son dönemlerin deneyimleri bunun nihai çözüm olmayabileceğini göstermiştir" ifadesi birinci baskıda gereksiz bulunarak çıkarılmış olmalıdır. Çünkü bu ifadeler birinci baskıda yer almıyor.(1. baskı, s.314)

Aşırı milliyetçiliği, laikliği ve kemalizmi sorgulamaya çalışan bu bölümler niçin sansüre uğruyor. Eğer bu bölümlerin 1981'lerin baskı ortamından ürküldüğü için metinden çıkarıldığı iddia edilecekse, en azından bunun ilgili yerlerde dipnotlar düşülerek veya kitabın başında "kusura bakmayın bunları neşretmeyi gözümüz" kesmedi denemez miydi. Üstelik sansür edilen yerlerde Mustafa Kemal'e hakaret falan da sözkonusu değil. Diğer bir anlayamadığımız konuda mütercimler+yayıncının, Türkiye'deki milliyetçiliğin laikliği doğuran aşırı milliyetçilik olduğu söyleminden niçin rahatsız olduklarıdır. Bu tesbit yanlış bir tesbit midir ki makaslama gerek görmüşlerdir. Üstelik bu yanlış bir tesbit olsada *mütercimlik ve yayıncılık ahlakı* onu makaslama mı gerektirmektedir? *Üstelik bu düşünceler yazarın iddiası olmaktan çok yıllardır bu ülkeyi yönetenlerin her vesile ile övüne övüne söyledikleri ve okullarda hepimizin ezberlediği şeyler değil midir?* Bu noktada mütercimler+yayıncıya yine de teşekkür etmek durumundayız. Birinci baskısında, batıcı, laiklik yanlısı M.Kemal hayranı durumuna düşürdükleri Fazlur Rahman'ı, kitabın ikinci baskısını yaparak okuyucunun onu tanımasını, yanlışın geç de olsa düzeltilmesini sağlamışlardır. Bu olay, bizce Türkiye'deki tercüme eserler ve mütercimlerin durumunu birkez daha ortaya koymuştur. İtalyanlar boşuna *Traduttore, Traduttore* Salih Akdemir'in ifadesiyle *her mütercim haindir* dememişlerdir. Umarız birgün bu atasözünü boşa çıkar.

4- SONSÖZ

Biz bu yazımızda Fazlur Rahman'ın *İslam Kitabını* tanıtmaya çalışmadık. Sadece kitabın ışığında bazı konuları sorgulamak istedik. Konuyla ilgili Fazlur Rahman'ın düşüncelerini vermeye çalıştık. Bu Kitap *İslamın on dört yüzyıllık gelişimini* anlatmakla kalmamış, İslam anlayışıyla ilgili birçok konuda yeni görüşleri de ortaya koymuştur. Tarih sorgulamakla kalmamış, eksiklikleri fazlalıkları de gösterilmeye çalışılmıştır. Kitabın ilgi alanı yazıda değinmeye çalıştığımız konularla sınırlı değildir elbette. İslam Hukuku, Kelam, Felsefe, Şeriat, Tasavvuf ve Sufi Teşkilatı, firkalar, eğitim, ıslahat

hareketleri, modern gelişmeler gibi konular da tartışılmışken biz bir makalenin sınırlarını aşacağı için o konulara değinmedik. Fazlur Rahman'ın bu alanlardaki düşüncelerinden bakarak bir sorgulamaya girişmedik, dolayısıyla bu konudaki kendi düşüncelerimizi ve yazara katılmadığımız yönleri söyleme imkanında bulamadık.

Aynı şekilde gündeme getirmeye çalıştığımız konularla ilgili olarak da konuya bir makale çerçevesinde yaklaştığımız ve amacımızın salt *İslam* kitabının tenkidini yapmak olmadığı için birçok yerde kendi düşüncelerimizi söyleme fırsatı bulamadık.

Meselâ vahy, hadis, İslamın yayılması, yabancı kültürlerle tanışması ve onlardan etkilenmesi (s.2,33,5,6,8) çok evlilik, insana Allah'ın Halifesi denmesi(s.48), Kur'an ve yasama (s.323), laik eğitim ve demokrasi gibi birçok konuda, bazen kısmen bazen tamamen farklı düşünsek de yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı bu konuları tartışmadık.

Kitabın tercüme yönüyle ilgili olarak da sadece çok önemli bulduğumuz ve basit bir tercüme hatası olarak da görmediğimiz temel yanlışlar üzerinde durduk. Burada da amacımız tercümenin kritiğini yapmak değildi. Tercümeyle üslup ve akıcılık açısından güzel bulmakla birlikte, bozuk cümleler (s.66), edatların yanlış kullanılması (s.57) ve düşük cümle (s.78) gibi hatalar da yok değildi.

Fazlur Rahman'ın *İslam* kitabının yeniden, üstelik birinci baskıdaki eksiklik ve çıkarmalar eklenerek yayınlanması, okuyacak kitap sıkıntısı çeken bizler için güzel bir armağan olmuştur. Bu kitap, okuyucunun kafasında bir çok soru oluşturacağı gibi sanırım birçok sorunun da cevabını vermiştir. Araştırmacılara ve düşünönlere yeni ufuklar açmıştır.

Düşünme zahmetine katlanan herkesin, Fazlur Rahman'ın bu engin bilgi ve tecrübe birliğinde rahatsız edici fakat öğretici bir yolculuğa çıkmasını tavsiye ederiz. Çünkü bu kitap yeni Fazlur Rahman'ların yetişmesine önemli katkılarda bulunacaktır. Bu vesile ile Fazlur Rahman'ı hayır ile yâd ediyoruz. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.